

M á s o d i k K ö t e t.

A' ki a' természetet vizsgálja ;
Az a' Szent Írást igazabbnak találja.

Kármány József, Sturm Kristóf Keresztély
németből való fordításában.

N e m e s

Nógrád Vármegyének

H i s t ó r i a i,

Geographiai és Statistikai

E s m e r t e t é s e .

Rézre Metszett

Rajzolatokkal.

Négy Kötetben.

Második Kötet.

P e s t e n , 1826.

Petrózai Trattner Mátyás' betűjével.

I.

L e v e l e s T á r .

Itt leghevezetesebb Leveles-Tárnak tartatik a' Nemes Vármegyéé, melly a' Nemesi Rendnek legnagyobb-kintse is. Vannak ebben jeles írományok a' közelebb múlt időkre nézve, mellyek már rendbe is szedettek; de ezek tsak a' XVI. századig terjednek; a' régibb időből pedig tsak némelly kevés jegyző-könyvek találtnak.

A' legrégiebb jeles írományait ezen Vármegyének, leginkább G. Tököli Imrének 's a' Törököknek kegyetlensége hamuvá változtatta Füleken, melly esetről Füleknak leírásában bővebben fogunk szólni. Sok nemes embereknek szegény maradáki; kik közül némellyek az eke' szarvánál keresik élelmeiket, nyögik ezen szerentsétlen vesztéseket; hát ezeknek unokáji mihez támaszkodhatnak?

Nem lehet azon álmélnodni, hogy a' régi jeles írományok több Vármegyék leveles táraikban már most épen nem találtnak. Elvesztek azok az országnak veszedelmes idő-szakaszzaiban, mellyekről a' várak' leírásában bővebben. Hogy ha

a' Káptalanok meg nem oltalmazhatták a' nálak lévő hajdani jeles és ritka irományokat, miképen oltalmaztathattak volna meg azok a' Vármegyékben, mellyekben egész városok, faluk, hamu-dombokká változtattak, 's tökéletesen semmivé lettek. Példaúl szolgál a' szomszéd Vátzi hiteles Káptalan, ez sem mutathat régiebb írományokat elé, mint Nógrád Vármegye. Mert

Voltak olly szerentsétlen idő-szakaszok, hogy ugyan a' Vátzi Káptalanbelieket a' Tatárok a' város' piartzára vitették, és ottan őket rendre rakásfákra rakatván, kegyetlenül megégették, azután pedig a' régi jeles 's betshen tartatott írományokat, Királyi adomány, és okleveleket semmivé tették. a)

Némelly régi familiáknak is vannak Leveles-Táraik, mellyeknek boldog eleji, okos fel-vígyázat és gondos előre látás által, megtudták a' veszedelmek közepette is őrizni 's oltalmazni leveleiket.

a) Fancsi István IV. Béla alatt 1235. eszt. volt XI. Vátzi Püspök. Ez 1244. eszt. Érsek 's Cardinális, Rómából pedig visszajöven, Apostoli Követ lett. Ő az azon időben tartatott Esztergami Synodusban jelen volt. Akkor volt Vátzon ezen szomorú és szerentsétlen történet. Ezen Cardinális 1269. halt meg, familiája pedig a' XV. században szünt meg lenni. Hist. Episcopatus Vaciensis.

II.

K ö n y v - T á r o k.

Az olvasást kedvellő közönséget tekintve, nagy jótétemény a' köz-könyv-tár, ha tsak egy van is egy Vármegyében, tsak hogy az virágzásban tartassék. Itten egyel ditselkedhetünk, tudnillik a' Losontzi Reformata Iskoláéval. Jeles, jó, és számos könyvek gyűjteménye ez, 's a' Literatúra' kedvellőji közül akár ki kérjen belőle könyvet olvasásra, adatik neki minden készséggel, a' mivel magam is ditselkedhetem.

Ezen Nemes Intézet méltó arra, hogy felségítessék és előmozdítassék, hogy idővel olly virágzásba jöhessen, millyenben most a' Kis Honti köz-könyv-tár van, mellynek előmente tsak onnan is kitetszik, hogy esztendönkint egyszer (bár többször történne) September hónapban Inneplés szokott tartatni azon könyv-tárban, mellyre az olvasást kedvellő és tanult férjfiak minden Rendből megjelennek, a' gyűlés előtt, a' kinek tetszik és arra jó eleve elkészült, egy emeltebb helyről, akár mi tárgyról beszédet mondhat, melly által mindnyájoknak figyelmét magára vonja. Elvégezvén pedig előadását, ha az a' köz helyben-hagyást megérdemlette, köz megegyezésből, a' közönség' költségén kinyomtattatik, akár melly nyelven készült legyen is az. Már egynéhány esztendőök óta igen jeles előadások jönnek ki esztendönkint, ezen köz-könyv-tár' társaság' költségén. Illy helyes, ditsére-

tes Intézet által sok tanult férjfiaknak alkalmosság nyújtatik arra, hogy egy vagy más jó tárgy előadása által szolgálhassanak a' közjónak. De sokaknak előadásaik és jól elrendelt munkájik a' szükséges költségek' fogyatkozása miatt ki sem adathatnak, hanem azon könyv-tárban maradnak. Mind ez a' Losontzi köz hasznú könyv-tár' virágzására, a' Tagoknak előmentekre, és a' köz-jó és haszon' elősegítésére igen foganatos volna, — azonban még nints szokásban.

Vannak ezen Vármegyében több úri háznál, nagy szorgalommal és költséggel gyűjtött, szép számból álló könyv-tárak, mellyek között első helyet foglal Szécsényben G. Forgách Jó'sef jeles és minden tudományokra nézve válogatott könyvekből álló nagy könyv-tára; mert ezen Méltóság maga is mély tudományú lévén, hasznosan olvassa azokat, 's engemet is nem tsak jeles és ritka irományokkal, de könyvekkel is segített ezen munkám' készítésében, a' mit hogy ezennel tisztelettel megismerjem, tartozásomnak vallom. Jeles könyvekből álló gyűjteményeik vannak Báró Prónay Lajosnak, Kubinyi Andrásnak, Balogh Lajosnak, Szentiványi Márknak, Szontagh Istvának; tsupán magyar könyvekből pedig ditséretes gyűjteménye van Katskovits Jánosnak. Találtnak egyéb helyeken is egybe szedett könyvek, nevezetesen: Románok, Utazások, Víg és Szomorú Játékok, ön gyilkosságok' példái, mellyek mulatságosak, de tudományt vagy igen keveset,

vagy épen semmit sem adnak: — sok közülök, szép szavak, sima kifejezések és hosszas előadások után, inkább megvesztegeti, mintsem javítja a' szívet, és még is midőn végre jut az e'féle szép szavakkal megrakott, hosszas előadású munkának az olvasó, egy kifejezéssel is kimondhatja annak foglalatját, melly többnyire házasodás, gyakran öngyilkosság, 's mindég tsak tsupa képzelet. Az e'féle olvasásnak sem az olvasóra magára, sem a' közönségre nézve nintsen haszna, sőt ellenben ez által az olvasó sok arany órákat elveszt, mellyek alatt sok jót tehetett volna. Az ilyen könyvek gyűjteményét tehát nem nevezhetjük könyv-tárnak; — mert a' tudományok' igaz kedvellője megvi'ssgálja, valljon foglal-e magában a' megszerzendő könyv lelki böltselkedést, vagy élet-böltselkedést, vagy törvény, vagy pedig történet-tudományt, avagy végre Poézist? — és ha ezen tudományok közül tsak egyet is feltalálанд abban, megszerzi 's figyelemmel olvassa azt; de hogy ha ezen tudományokból semmi sints benne, elveti, nem vesztegetteteti magát, szívet, és élete' áldott idejét. Ezen megválasztásról azért szóllok, mivel a' mostani idő-szakaszban sok olly könyvek botsátatnak közre, különbféle nyelveken, mellyeknek megválasztásában a' vevőnek vigyáznia szükség; mert a' ki tsupán tsak a' mulatságot keresi az olvasásban, és nem a' tudományt, — az nagyon eltéveszti az igaz tztelt! —

III.

I s k o l á k.

Sajnosan kell megvallanunk, hogy ezen egész Vármegyében nintsen a' Rom. Cath. úgy valamint a' L. Evang. felekezetnek is jó, 's systema szerint elrendelt Fő Iskolájok; egyedül a' Ref. Atyafiaknak van Losontzon Gymnasionjok, mellyben alkalmazatos tanítók jó renddel és szép előmenetellel is folytatják a' tanítást; de nem régiben még ebből is egészen kizárattattak a' Losontzi R. C. gyermekei, holott abban az előtt örömmel tanítottak.

Sajnálni kell, hogy azok, a' kiknek ez előtt elősegíteni lehetett, sőt kellett volna is ezen nagy tárgyat, az emberiségnek közönséges javára, azt mind eddig hideg vérrel elmellőzték, 's úgy a' neveltetésnek fogyatkozása miatt a' szegény tudatlanságban hagyattatott, 's nem ritkán erköltstelen-ségbe elmerülve eltévedett; a' nemesen gondolkodó 's mélyebb belátású szülők pedig nagy költséggel, fáradsággal, és gonddal neveltették a' Vármegyén kívül lévő Királyi városokban gyermekeiket, sokszor a' magok megerőltetésével is, csak hogy szorgalmatos polgárok, jó hazafiak váljanak belőlök.

Igaz ugyan, hogy most erre nézve minden részről meg van a' jó feltétel, sőt már készülő félben is van a' Rom. Cath. felekezet arra, hogy ezen Vármegye' több mező városai közül egyben nagyobb Iskolákat állítson fel, úgymint: vagy a' két szélső

mező-városoknak egyikében, nevezetesen vagy *Füleken*, vagy *Balassa - Gyarmaton*, vagy pedig a' Vármegye' közepén *Szécsényben*. Minden felelő jeles ajánlások tétetnek ezen szent tzelra. Még most tsak a' kezdet körül fáradozunk; azomban el ne tsüggedjünk, gondoljuk meg, hogy a' jóban való nemes vetélkedés a' végrehajtás által koronáztatik meg, 's hogy egy jó iskola' felállítása sok jót szül; mert ez által az ifjúság' szerentsés neveltetése, a' tudományokban való előlépése, 's maga jobb alkalmaztatása fog eszközöltetni.

Vajha az iskolák felállításával helyes tanítási mód is hozattatnék be, és a' tanítoknak helyes megválasztására a' legfőbb figyelem fordítatnék! hogy tsak egyedül azok vétetnének fel az ifjúság' oktatására, kik nem tsak a' tudományokban jártasak, hanem egyedül ezen tzelra készültek minden igyekezetekkel. A' tanítók mind tudományokat, mind pedig szorgalmatos és példás életet tartozzanak bebizonyítani, 's tsak úgy állhassanak a' tanító székbe; mert a' jó oktatás is, példás-élet nélkül, kész veszedelme az ártatlan ifjúságnak. Az e'féle jeles tanítók jutalmaztassanak meg érdemekhez mérsékelt fizetéssel, hogy ne kintelenítessenek fogyatkozások miatt élelmekről magok gondoskodni; mert ha valaki tsak azért tanít minden megjutalmaztatás, vagy megkülönböztetés nélkül, hogy még maga is tanulhasson, és a' tanításon ő is, mint az előtte valók általúszhasson, — az semmit sem ér,

sőt ez által a' köz jó szenved, 's a' tanuló ifjakban az iparkodásra való vágyás is elfojtatik.

Mint fog tehát ezen helyes szándék végre hajtatni, és hol, mellyik mező-városban fog a' régen óhajtott iskola felállítatni, reménnyel várjuk a' jövendőtől. Itt Ezen nagy tárgyat tsak úgy vettem előmbé, mint e' részbeli fogyatkozásunkat, 's ennek kielégítésére mind a' három törvényes felekezeteket buzdítani kívántam.

IV.

Plánták, Tsigák és Ásványok.

Ezen Vármegyének fekvése, és ennek hajdani eleink által lett helyes felosztása, mutatja azon nagy különbséget, melly a' természetnyekre nézve ezen Vármegyében van; mert a' mi dél felé Pest Vármegyé' határ-szélein természetik, úgymint leginkább őszi vetés, dinnye, dohány, bor 's a' t. az éjszak-felé, Zólyom és Gömör Vármegyék szomszédságában, a' hegyek között nem természetik, hanem tsak tavaszi vetés és ázalékok, leginkább zab, borsó, többféle kása 's a' t. mellyek tudnillik hidegebb éghajlatot 's hidegebb földet is kívánnak, 's szorgalom mellett a' kő-sziklák és kövek közt is díszlenek.

Hogy a' szorgalom, munka, 's fáradozás elősegíti az áldott természet' munkáját, az bizonyos; ezt tapasztaljuk a' kertekben, mellyekben közön-

ségesen a' megkülömböztetett plánták és egyéb növények szaporítatnak, nagy és fáradhatatlan iparkodás által.

Több jeles, ékes és hasznos kertek között, mellyek ezen Vármegyében találhatnak, első helyet érdemel Szécsényben G. Forgách Jó'sefé, ki nek nemes gondolkodását sok nemes tselekedetei már is elegendőleg megbizonyították. Ő itten egy haszontalan, nádas, posványos helyből, nagy költséggel szép és hasznos kertet készített, a) melly nem tsak magának ezen Grófi háznak, és az e'félét betsülni tudó közönségnek gyönyörkedtetésére szolgál, hanem egyszer'smind sok szegény napszámos embereknek alkalmatosságot nyújt, mindennapi élelmek' keresésére; mert egy dolgozni akaró munkás ember, a' legkeményebb télen is, midőn máshol nem kereshet élelemre-valót, ezen kertben kész fizetésért dolgot talál, — és így midőn ezen ékes kertnek gyarapodása 's állandósága eszközöltetik, egy alkalommal a' szegény ember is segítetik.

Ezen jeles kert plántáinak 's ritka növényeinek száma; tsaknem két ezerre megy, mellyek nem kis szorgalommal szereztettek. Ezeknek egy

a) Ezen hely *Borjú-pá'sit* nevezete alatt esmertetett előbb; azt lehetne ennek kapujára is írni, a' mi van Erdélyben Bánfy' kertje' ajtaján:

„Régen Borjú-mező valék, de már most kert;
Akkor Barmot, — már most táplálom az embert!”

része télen és nyáron által egy igen meleg házban neveltetik; más része csak télre tételik lángosházba (Kap - Haus); más része pedig egész életében a' szabad ég alatt tenyészik. Mind ezeket megnevezni szükségtelennek tartjuk, csak egyedül azon nemeket hozzuk itten elő, tulajdon nevezetek szerint, leginkább az Orvosi Kar' kedvéért, melyek vagy különös szépségek, vagy ritkaságok által a' megneveztetést 's figyelmet megérdemlik, úgymint

A' meleg házban:

- Abroma augusta.
- Abrus praecatorius.
- Aletris fragrans.
- Amomum Zerumbet.
- Zingiber.
- Arundo Donax.
- Bromelia Ananas.
- Cactus spec. 20.
- Cassia spec. 3.
- Cestrum spec. 5.
- Clerodendrum spec. 4.
- Cofea arabica.
- Costus speciosus.
- Crinum spec. 3.
- Desmanthus virgatus.
- Ficus spec. 11.
- Gloxinia maculata.
- Hibiscus spec. 11.

- Mimosa spec. 6.
 Musa coccinea.
 — paradisiaca.
 — sapientum.
 Pancratium caribaeum.
 — amboinense.
 Passiflora spec. 12.
 Phoenix dactylifera.
 Piper spec. 6.
 Pothos crassinerva.
 — lanceolata.
 Raphis flabelliformis.
 Sacharum officinarum.
 Vanilia aromatica.

 A' lán gos há z ban:
 Agapanthus umbellatus.
 — praecox.
 Aletris uvaria.
 — glauca.
 Aloe spec. 6.
 Aucuba japonica.
 Camelia japonica cum varietatibus.
 Laurus nobilis.
 — indica.
 Magnolia grandiflora.
 Mesembryanthemum spec. 22.
 Paeonia arborea.
 Pelargonium Spec. 48.
 Rhododendrum maximum.

Rhododendrum ponticum.

Sophora spec. 6.

Tarchonanthus camphoratus.

Thea regia.

Ycca gloriosa.

A szabad ég alatt:

Acer Negundo.

— pensylvanicum.

— striatum.

— rubrum.

— sacharinum.

— laciniatum etc.

Ailanthus glandulosa.

Bignonia Catalpa.

Fraxinus spec. 6.

Gleditsia horrida.

— inermis.

Guilandina dioica.

Koelreuteria paniculata.

Liriodendron tulipifera.

Pinus balsamea.

— Larix.

— Cedrus.

— Strobilus.

Populus balsamifera.

— candicans.

— cordifolia.

— Tacamahaca.

Rosa spec. 52.

Ezen jeles kertben egy halas-tóban arany színű, veres és másféle halatskák játszadozva úszkálnak; másik tóban nagy halak, annak színén pedig hattyúk, ismét máshol számos vad kátsák vannak; ezen kívül a' fátzános, 's több jelességek és ritkaságok is látszanak benne. Mäsfelöl nevezetes és mély régiséget rajzoló mulató-épületek vonják a' néző figyelmét magokra. Az ugy nevezett *Strázsa-parton*, hol 1433. eszt. körül 1452. esztendeig a' Hussíták ör-álló helye volt, most egy két emeletű kerek mulató hely van, mellyből az egész meszsze terjedő tájékat elláthatni, 's ezen épület azon pusztá partot igen ékesíti.

Vannak ezen Megyében több jeles kertek is, nevezetesen Varbón, néhai Szentiványi Ferentz ō Excell. kedves lakhelye körül az Ipoly-parton; Kis Terenyén Gyürky Pál, most első Al Ispán Úrnak kastéllya mellett; ide tartoznak Madách Imre Cs. Kir. Kamarásé, Alsó Sztregován, melly nagy kiterjedésű, 's benne erdő, szőlő, rét, ferdő-ház, és egyéb hasznős szépségek látszanak; Rapon Batta Pálé, Videfalván Kubinyi Andrásé, Karants-Ságon Kubinyi Gásparé, Salgó-Tariányon Jankovics Antalé, Lipta-Geregén Mocsáry Károlyé, Surányban Sréter Uraké 's a' t.

A' fűvésztudományt betsülők' kedvéért méltó azt is megjegyezni, hogy ezen Vármegyében, a' hegyeken és kősziklák között, sőt a' mély völgyekben is nevezetes, hasznos és ritka orvosi plánták, fák, és gyökerek találatnak, mint p. o. a' Szécsé-

nyi határban van Kálmusz (*Acorus calamus L.*)
Ranunculus pedatus, *Hesperis inodora et runci-*
nata, *Linum hirsutum et flavum is.* a)

A' Tsigák Gyűjteménye.

A' Tsigákat csak szorgalmatos, mély tudomá-
nyú, és ebben nemes gyönyörűséget találó termé-
szet-vi'sgálók gyűjtik. Valamint minden, úgy ezek-
nek vi'ssgálása is egy megfoghatatlan isteni nagy
hatalom' tsudálására vezet bennünket.

Találatnak itten álmétkodásra méltó 's már
kövé vált (*Petrificata*) tengeri tsigák; szemeinkkel
láttunk e'féleket, mellyek a' Rapi hegy-tetőről ho-
zattak; 's a' kö-bányában találtattak, és Varbón a'
szőlő hegy' tetején. Ezekből az következik, hogy
több helyeken is lehetne e'féleket találni.

Nevezetes Tsigá-Gyűjteményt lehet látni Szé-
csényben G. Forgách Jó'sefnél; az ebben fog-
laltatott tsigákat Schreiber Károly és Linné' rend-
szábasai után megnevezzük itten a' következzen-
dőkkel:

Conchae univalves, *Schueffen.*

Genus 1. *Argonauta* Argo *Papierboot.*

— cornu das *Trinkhorn.*

— 2. *Nautilus* *Pompilius* das *Schiffsboot.*

a) *Plantae Rariores Hungariae.* G. Waldstein és Ki-
taibel' közre bocsátott munkájában láthatni ezeket is
rajzolatokban. Mind ezeket bővebb vi'sgálás végett
az orvosi tudományra bizom.

- Genus 3. *Conus* (Regelmuschel) *imperialis*, *virgo*, *Tulipa*, *admiralis*, *Papilio*, *capitaneus* etc. in summa spec. Nro 60.
- 4. *Cypraea* (Porzellanschnecke) *arabica*, *ex-anthema*, *mappa*, *Argus*, *testudo* etc. in summa Nro 43.
- 5. *Bulla* (Blasenschnecke) *ovum*, *gibbosa*, *virginea* etc. in summa Nro 11.
- 6. *Voluta* (Walzenschnecke) *porphyrea*, *oliva*, *mitra papalis*, *mitra episcopalis*, *musica* etc. in summa Nro 50.
- 7. *Buccinum* (Kinkhornschnecke) *olearium*, *perdix*, *scala*, *harpa*, *persicum* etc. in summa Nro 63.
- 8. *Strombus* (Flügelschnecke) *millepeda*, *gigas*, *Epidronus*, *Lucifer*. etc. in summa Nro 35.
- 9. *Murex* (Stachelschnecke) *scorpine*, *cornutus*, *anus*, *tritonis*, *sinensis*, *colus* etc. in summa Nro 63.
- 10. *Trochus* (Kräufelschnecke) *perspectivus*, *Pharaonis*, *Magur*, *tuber*, *iris*, in summa Nro 65.
- 11. *Turbo* (Mondschncke) *Chrysostomus*, *Pica*, *Delphinus*, *calcar*, *scalaris* (die ächte Wendeltreppe) *praeciosus!* in summa Nro 38.
- 12. *Nerita* (Schwimmschnecke) *vitellus*, *mamilla*, *histrion*, *Pelorenta* etc. in summa Nro 43.

Genus 13. *Helix* (Schnirkelschnecke) *oculus capri*, *complanata*, *cornea*, *citrina*, in summa Nro 50.

— 14. *Haliotis* (Meerohr) *tuberculata*, *marmorata*, *varia* etc. in summa Nro 7.

— 15. *Patella* (Napfeschnecke) *granatina*, *ulyssiponensis*, etc. in summa Nro 13.

— 16. *Dentalium* (Meerzahn), *dentalis* et *entalis*.

— 17. *Serpula* (Röhrenwurm) *filograna*, *glomerata*, *vermicularis*, *penis*.

In summa species concharum univalvium 485.

Conchae bivalves Muscheln.

Genus 1. *Mya* (Glammuschel) *truncata*, *pictorum*, *margaritifera* etc. in summa species Nro 5.

— 2. *Solen* (Scheidenmuschel) *vagina*, *bullatus*, *siliqua* etc. in summa Nro 7.

— 3. *Tellina* (Zellmuschel) *lingua*, *virgata*, *lactea* etc. in summa Nro 16.

— 4. *Cardium* (Herzmuschel) *costatum*, *cardissa*, *hemicardium*, *echinatum* etc. in summa Nro 19.

— 5. *Mactra* (Bactrogmuschel) *stratula*, *coralina*, *solida* etc. in summa Nro 10.

— 6. *Donax* (Dreieckmuschel) *trunculus*, *scriptax*, etc. in summa Nro 5.

- Genus 7. Venus (Venüsmuschel) Dione, verrucosa, castrensis, rugosa, literata, virginea etc. in summa Nro 41.
- 8. Spondylus (Klappenmüschel) Gaderopus, croceus, albus.
 - 9. Chama (Gienmüschel) cor, gigas, Hypopus, antiquata.
 - 10. Arca (Archenmüschel) indica, nucleus, pilosa etc. in summa Nro 14.
 - 11. Ostrea (Austern) maxima, Pleuronectes, pallium, malleus, nodosa etc. in summa Nro 37.
 - 12. Anomia (Bastardmüschel) cepa, electrica.
 - 13. Mytilus (Miesmüschel) margaritiferus, barbatus, edulis, cygnicus, smaragdulus.
 - 14. Pinna (Schinkenmüschel) nobilis, muricata.
 - 35. Chiton (Käfermüschel) asellus, islandicus, laevis.
 - 16. Lepas (Seetulpen) tulipa, anatifera.
 - 17. Pholas (Bohnmüschel) candida, striata, crispata

In summa species 181 concharum bivalvium; priorum 485; simul 666.

Láthat ezen Grófi háznál sokféle ritkaságokat és különösségeket, a' ki főképen az e'féle ritkaságoknak vizsgálásában gyönyörkedtetését kívánja feltalálni. Igen sok tengeri tsigák vannak itt,

mellyek színekre, nagyságokra, alkotásokra nézve a' vizsgálót álmétkodásra gerjesztik. Vannak itt már kövé vált tsigák, tengeri növények, férges sőt egy tengeri hal is maga egész valóságában, melly olasz nyelven Angelo di Mare-nek neveztetik, magyar nyelven pedig tsonthálnak neveztetethetnék; tsupa tsont lévén, tsaknem a' ketsegéhez hasonlítható, de az egész alkotása olly hegyes tsontokból áll, valamint a' ketsege' háta, az órra pedig két ágú hegyes tsontból van. Megjegyzésre méltó itt egy széles halatska is, mellyben az a' különös, hogy oldalt fekvé szokott a' tengerben úszni, a' mi alkotásából is kitetszik. Ezeken kívül találatnak itt több tengeri állatok is, p. o. tsillagforma Rák, 's egy fekete színű kerekkes állat, mellynek kerek természetből öt felé öt kigyó-farkak nyulnak ki, 's a' t.

Nevezetes kövek is vannak itten, mellyek ki-palléroztatva igen nagy számmal és szép renddel rakattak ki.

Pilényben, Kubinyi András' tengeri tsiga és kő-gyűjteménye, szabad megnézés végett, üveg alá van kitéve.

Losontzon, a' könyvtárban is találatnak tsigák, sőt egy kis üvegben skorpió is vagon.

Az Ásványok Országából.

Nagy ritkaságú pénz-gyűjteménye van G. Forgách Jó'sefnek Szécsényben, mellyben Nagy Sán-

dor', sőt Apjának Filepnek idejétől fogva a' mostani időkig használt arany, ezüst és réz pénz-nemekből egynéhány ezer darabok találtak.

A' második helyre tesszük Kubinyi András' honi régi pénzek gyűjteményét Videfalván, melly arany, ezüst, réz, sőt vas példányokban is egynéhány ezerre megy.

Harmadik a' Losontzi könyvtár' régi pénzek' gyűjteménye, melly azomban az előbbienekhez képest csak tsekélység.

Betsüld, kérlek jó maradék! a' tisztelendő régiségnek maradványit!

V.

Értz és savanyú források, 's ferdőhelyek.

Sokféle különös tulajdonságú vizei vannak ezen Vármegyének, mellyeknek chemica megvi'sgálását az Orvosi Kar' szorgalmára bizzuk; mi ez uttal azoknak hol létét és számát előadni elegendőnek találjuk.

1. *A' Garábi*, és a' nem régiben feltaláltott *Kálnói* savanyú viz, mellyek egymással szomszédságban lévén, igen jók izekre nézve. Leginkább Losontzra hordják a' lakosok korsókban hajnalonkint, igen kevés bérért.

2. *A' Póltári savanyú viz*, melly csak ezen helység lakossai által használtatik. Ezen határban több helyeken vannak e'féle források, hogy ha

felnyittatnának, mellyek közül egyik tsaknem a' Garábi savanyú vízhez hasonló. De két különös források is találtatnak itten egy völgyben, mellyeknek egyike a' helység tót lakosi által *Richaukanak* hivattatik, mivel bőfögést okoz, 's ez a' Parádi nevezetes hüdös köves vízhez hasonlítatik. Ezen forráshoz mintegy 200 lépésnyire vagy on egy más forrás, veres kerülettel, melly egy kevesse zavaros, a' kútból felfelé bugyog, 's magával vasat hozni látszik.

3. *A' Füleki savanyú víz*, melly minthogy közel van a' városhoz, nagyon használtatik annak lakossai által; de nintsen olly ereje mint a' Garábi savanyú víznek.

4. *A' Rónyai víz*; ez vasat hoz magával, 's megmelegítvén erősítő ferdőnek készítetik és használtatik.

5. *A' Losontzi víz* hasonlít a' Rónyai ferdő vízhez; ezen okból Losontz városa 1818. eszt. ferdő helyet építetett itten, melly közel lévén a' városhoz, erősítő ferdőül nagyon használtatik.

Mind ezek ezen Vármegye' napkeleti és északi részén vannak; napnyugoti részében pedig a' következők méltók megjegyzésre:

6. *Az Esztergályi savanyú víz*, mellynek kevesebb savanyúsága van, mint a' feljebb előszámlálttaknak.

7. *A' Kürtösi savanyú víz*, melly mintegy forni látszik, 's bugyog forrásában.

8. *A' Ráros-Mulyadi savanyú viz*, melly tsak kevés erejű, de orvosi vi'sgálat által hasznosnak találtathatik.

9. *A' Szalatnyai savanyú viz*, melly Kék-kőhöz közel vagyon, a' Szalatnyai puszte' határjában.

10. *A' Tiszovnyiki savanyú viz*, melly az Osztrozakai hegyeken általmenő útzóknak igen jó italúl szolgál.

11. *A' Hugyagi savanyú viz*, mellynek kellemetlen szaga vagyon, úgy hogy tsak a' ki hozzá szokott, az használhatja; borral keverve jó italnak tartatik. Nagy hordókban vitetik ezen viz Pestre, Vátzra, Komárom felé, és ottan magas üvegekben árútatik, 's iszszák is, főkép' a' Németek.

12. *A' Madatskai.*

13. *A' Szklabonyai.*

14. *A' Huttai.* Háromféle savanyú viz van itten; legjobbnak tartatik a' veres színű.

15. *A' Sós-Hartyányi sós viz*, melly a' Fels. Hamara általjel lévén tiltva, kö-fallal körülkerítetett.

16. *Az Ebetzki savanyú viz.*

16. *A' Turopolyai*, Javorja nevű hegy-tetőn lévő viznek az a' tulajdonsága, hogy nyáron hideg, télen pedig meleg. a)

18. *A' Mátra-Nováki határ'* erdejében, egy hegy-tetőn vagyon egy tó, mellyet a' lako-

a) Bél Mátyás bővebben ír erről, a' 17. lapon.

sok *Tsertónak* hívnak azért, hogy tseres az erdő. Ezen tóból hogy ha a' szarvas marha iszik, vagy tsak a' körülötte lévő tsádéből eszik, megdöglik.

19. *A' Vislási* határban, a' most nevezett ártalmas vízhez hasonló találtatik.

20. *A' Bánki Tó*, melly igen nagy mélységű, és ambár folyók is folynak bele, még sem árad meg.

21. *A' Jenei, Zsibak* nevezetű ásványos víz ferdésre hasznos.

22. *A' Zsélyi savanyú víz.*

VI.

Kereskedést és Gazdálkodást tárgyazó Jegyzetek.

Nem ditsekedhetik ezen Vármegye, olly nagy és nagy hasznot hajtó kereskedéssel, mint a' Szabad Királyi városok, vagy a' Duna 's Tisza' környéke' lakossai; ezek könnyen üzhetnek kereskedést, 's kevés fáradozással pénzre fordíthatják természetményeiket is; de itten tsak tengelyen, nagy fáradsággal, és sok idő-vesztéssel folytattatik a' kereskedés, 's leginkább tsak az országos és héti vásárookra van szorítva.

Nógrád Vármegye' barommal való kereskedése inkább vevésből mint eladásból áll, 's ennél fogva említést sem érdemel; természetményekkel való kereskedése sem nagy; hanem gyapjú-keres-

kedése nevezetesebb, noha már ez is alább kezd szólni.

Bizonyos jeles és figyelmet érdemlő német írónk, Magyar Országról a) így fejezé ki magát: „Magyar ország, a' természet' mind a' három országból való természetménnyeinek nagy számára és bőségére nézve, a' leggazdagabb országok közé tartozandó az egész föld' kerekiségén!“ — Azonban a' mivel mi bővelkedni látszunk, az többnyire vagy nintsen a' mi hatalmunk alatt, vagy tsak fele árron adhatjuk el; ellenben azt, a' mi nélkül szükölködünk, hármas árron kéntelenítetünk megszerezni, 's így ha egyben igazsága van is a' fent nevezett tudós írónak, hogy t. i. az! elkerülhetetlenül szükségest kiviszi az Ausztriai kereskedő Magyar országból, mint a' búzát, marhát, vagy a' nemesítésre valót, mint a' gyapjút; ellenben mi ő tőlök veszszük a' Luxusra valókat, és pedig igen drágán, p. o. a' kinek a' gyapjút eladjuk, az azt óltsón kívánja megvenni, azonban mi ugyan azon oltsón eladott gyapjúból készült posztót drágán fizetjük meg, mert a' kereskedő az által-szállítási költségeket és a' nagy harmintzadot is bele számlálja annak árrába, 's azon feljül fáradságát megjutalmazt. tni és nyerni is kíván.

a) Statistif des Königreichs Ungarn, von Martin Schwartner etc. I. Theil 224. Seite. Ezen tudós férjfiú 15-ik Aug. 1823. halt meg Pesten.

Hogy országunk az áldott természetnek sokféle adományjaival bővelkedik, azt velem együtt mindenki megismeri; azomban még is a' nemesi rend, úgy valamint a' szegénység, fogyatkozást szenved, 's tsak a' városi Polgár épül 's gazdagodik. Az ég-hajlat (Clima), a' földnek minémütsége, a' levegő, és a' nap' sugári, adják a' növények' életére, növésére, virágzására, és termésére szükséges nedveket és erőket: — mind ezek pedig ezen Vármegyének külömbféle részeiben igen külömböznek, a' mi az eddig előadattakból is világosan kitetszik, p. o. a' Buda-Lehotai, Kornai magas kösziklikás, hideg levegőjü hegyek, és a' Csécei, Jobágyi, Gedei, Lörintzi, Herédi térség között olly nagy a' külömbség, hogy a' mi itt meg terem, amott vagy épen nem, vagy tsak nagy szorgalommal természetethetik, és megfordítva: p. o. hogy ha valaki a' Buda-Lehotai környéken kukoritzát, dinnyét, vagy szöllöt akarna természeteni, hol az őszi vetés sem díszlik, hanem tsak a' tavaszi, haszontalan volna fáradozása; ellenben ha Lörintzi 's Kókényes körül pohánkát és egyéb hideg levegőt és földet kívánó főzeléket természetene valaki, nagyobb kárát, mintsem hasznát tapasztalná szorgalmának. Én itten néhány jegyzéseket teszek, mellyek a' mezei gazdaság' előmozdítására szolgálhatnak, ott, hol annak egy vagy más ága nem a' legjobb karban vagon. a)

a) Olvasd erről bővebben: Der Landmann in Ungarn, was er ist, und was er sein könnte. 1784. Samuel Tessedik.

Először. Mi a' földet épen a' szerint műveljük, mint a' mi eleink századok előtt művelték azt; mivel azomban a' föld a' használás által megromlik, szükséges azt helyesen javítani, trágyáznj, szorgalmasan művelni, 's ezen feljül a' mag' helyes elvetésére vigyázni. Ha szükséges, és még sem eszközöltetik a' föld' javítása, ha a' föld annak idejében jól meg nem szántatik, vagy nagy szelekben vettetik be: a' legtermékenyebb esztendőben sem reménylhetni bő aratást, 's egyenesen ez az oka, hogy sokan sokszor panaszkodnak a' rossz esztendő ellen, — de — soha sem a' rossz földművelés ellen. Kevés jól művelt szántó-föld többet terem sok sovány földnél!

Másodszor. Hogy a' boroznak jóságát, tisztaságát, sőt állandóságát is nagyon eszközi a' jó pintzékben való tisztán tartás, 's jó gondviselés, az tagadhatatlan; hanem ez mind csak következés, 's ha jó bort kívánunk természeteni, előbb jó szőlő-veszszőket ültessünk; világos példa erre Rád, hová az első szőlő-veszszők Hegyalljáról, Tokaj' tájékáról, szerentsés választással hozattatván, szőlője jó művelés mellett nevezetes bort terem. Hogy ha tehát szőlőt akarunk ültetni, ne csak arra nézzünk, hogy egészségesek 's frissek legyenek a' veszszők, hanem a' jó nemeket más környékről is iparkodjunk megszerezni; ha ez történik, bizonyosan sok helyeken jobb borok fognak természeteni.

Harmadszor. Hasonlóképen a' minémű veszsző oltatik a' vad-fába, olyan gyümölsöt hoz az

idővel. Vannak ezen Vármegyében itt ott nevezetes gyümölcsösök, és jó gondviselés alatt; de általában véve nem mindenütt fordítatik azon gondviselés a' gyümölcs-fákra, mellyet ezek, 's főképen a' szilvások megkívánnak. Ősszel a' fát körül kell ásni, hogy a' hó-lé érje és megáztassa annak tövét; mellyet a' tavasz' elején be kell fedni az ősszel kihányt földdel; továbbá a' fákat meg kell tisztítani Februárius hónapban a' fattyú veszzsöktől, száraz ágaktól, mohától; a' fa' sebjait be kell gyógyítani, és arról a' hangyákat kevés marhagánjjal el kell üzni. Ha mind ezek nem teljesítenek, igen hamar elszárad a' gyümölcsfa.

Negyedszer. A' kerti növények most ezen Vármegyében tsak a' belső szükségre plántáltatnak. Említettük feljebb, hogy egy század előtt Palotáson olly nevezetes dinnye természetett, hogy az Pestre hordattatván, ott nagy haszonnal adattatott el; máshol pedig a' dohány-termesztés volt nagy divatban; miért hagyatott ezeknek termesztése félbe? miért nem lehetne egyéb kerti veteményeket is olly bőségben természetni, hogy ebből is jutalmat nyerhetne a' fáradozó földmivelő? főképen a' dohány termesztés igen hasznos lehetne, a' mint némelly helyeken, mint Becskén, Patakon, Salgó-Tariányban, Endrefalván, Berkenyén és másutt, most is haszonnal természetik a' dohány.

Ötödször. Termesztetik ezen Vármegyében sok helyeken krumpli is; de még a' köz szükségre

nem elegendő, mert ha égi háború, jég eső, vagy nagy szárazság semmivé teszi az őszi és a tavaszi vetést, akkor a szegény emberre nézve igen jótévő ezen pótolék, csak nem régen ez előtt volt világos példánk az 1816. eszt. mikor a kenyér-fogyatkozást a krumpli pótolta ki.

Hatodszor. Kendert és lent itten kiki csak annyit természet, a mennyi házi szükségére elegendő. Miért nem lehetne a mezei gazdaság ezen ágát itten is, mint Siléziában vagy a Szepességén, lassan lassan kiterjeszteni?

Hetedszer. A juhok nemesítése ezen Vármegyében több helyeken már is figyelmet érdemel; Nagy-Oroszi mező-városának mostani birtokosa Gróf Keglevich, a szomszéd Jászteleki pusztán ezernél több selyem gyapjas juhot tart; továbbá Kis Terenyén Gyürky Pálnak, Karancs-Ságon Kubinyi Gáspárnak, nagy számú selyem gyapjas juhaik vannak; hanem a szegényebbek, és főképen a juhászok, kik csak a fejésben és a gyapjú többségében keresik hasznukat, a gyapjú javítására nem is ügyelnek.

Nyoltzadszor. Sok marha van ugyan ezen Vármegyében, de különös ménesek, vagy gulyák, mint feljebb is említünk, nintsenek. Nagy hasznot hajtana a lovak nemesítése, a mi olyan birtokosok által eszközölthetnék, kiknek sok szénájok terem; mert felteszem például: ha valaki 12 jóféle egészséges anya kantzát venne, s azokhoz egy szép és ép ménlovat szerezne, ezen intézetből

legalább három esztendeig legkisebb jövedelmet sem várhatna, hanem azontúl nagy hasznot reménylhetne esztendőnkint; mert ha ezen 12 anyakantzák közül tsak kilentznek volna is minden esztendőben tsikaja, még is három esztendő alatt 27-re menne a' tsikók' száma, 's már ekkor 9 harmadfüre járó tsikót lehetne eladni, — és így jó gondviselés 's helyes felvigyázat alatt, azontúl esztendőnkint szép hasznot lehetne a' tsikókból reményleni. E' szerint kellene a' szarvas marhákat is nemésíteni és szaporítani.

Kilentzedszer. Tsak egy nevezetes Posztó-Fabrikánk vagyon, miért nem lehetne több is? miért nem állíthatnának Vármegyénkben több Fabrikák is fel? akár a' nagyobb birtokos Urak' eszközlések, akár pedig több kéz-mívesek' munkálkodások által. Az illy intézet sok jól kitanúlt, de szegény mester-legényeket foglalatoskodtatna, általa a' kézmívek szaporodnának, 's a' köz-jó igen sokat nyerne, mert kiki az első kézből vehetné mind azt, a' mire szüksége van.

Tiszedszer. A' kéz-míveket (Manufactura) tekintvén, a' jól kitanúlt mester-emberek miért nem szaporíthatnának a' falukban is szintúgy, mint a' városokban, hol már úgy is annyian öszvegyülnek, hogy magoknak és másoknak is terhekre vannak. A' szegény, de jól kitanúlt 's iparkodó mester-legény, meg nem nyerhetvén a' városokban a' tze'heli Just, költsége' szűke miatt, 's a' mesterségéhez szükséges eszközök megszerzésére is elégtelen lé-

vén, kéntelen mint legény, más mestereknek dolgozni. Valljon az ilyen valamely kegyes Földes Úrnak pártfogása alatt nem találhatná-e fel boldogulását falú helyen? Itt kevesebb költséggel élven, akár a' maga kezére, akár többekkel együtt a' Földes Úr' pártfogása alatt folytathatná mesterségét. Azomban mind ezeket csak az első szükség' fedezésével foglalatostkodó, nem pedig a' pompa-szülte mesterségekre akarom magyaráztatni.

VII.

A' Fabrikák 's Kéz-mívek.

Nem csak különös figyelmet, de igaz pártfogást is érdemel a' Gácsi privilegiált Posztó-Fabriká, mellyben kegyelmes pártfogása mellett jussa is vagyon Felséges Cs. és Kir. Fő Hertzeg Jó'sefnek, Országunk' kegyelemmel teljes Palatinusának.

Ezen Fabrikában a' szorgalmatos munkás ember nem csak élelmét szerzi meg, hanem előmenetelét is feltalálja. Néha 100, sőt 200 ember is dolgozik benne, télen több, nyáron pedig kevesebb. Itt esztendőnkint hat ezer vég nagyobb részint jóféle seelyem posztó, hat száz réf Hazimir, 20 vagy 30 má'sa Harrasz készítetik, melly készítemények mind illendő 's mérsékelt első kézi árron adattatnak el.

Vannak itten több, nem régiben feltaláltatott, 's az industria' ezen ágának előmozdítására igen hasznos eszközök 's machinák, mellyek a' külföl-

diektől nagy költséggel, 's' sok fáradozás mellett szereztettek meg, mint p. o. a' nyirő machina, mellyen húsz olló egy kerék által hozattatik mozgásba, a' fonó machina, melly által azt, a' mit az előtt 70 embernek kellett végbe vinni, most hatan végre hajtják, és pedig nem nagy megerőltetésekkel.

Mint hogy ezen külföldi találmányoknak még nintsen, de még eddig nem is lehetett magyar nevek; azért azokat német neveken fogom itt megnevezni, egyszersmind számokat is előadván, e-képen: a)

20 Weber = Stühle.

20 Scheer = Maschinen.

3 Schobel, und Lock-Maschinen.

1 Vorspinn Maschine, und

5 Feinspinn Maschinen. Ennyi machina 's eszköz van itt; most azomban tsak a' következők foglalatoskodtatnak, úgymint:

8 Spanische Web-Stühle.

2 Casimir = Stühle.

15 Scheer = Maschinen.

1 Vorspinn = Maschine.

4 Feinspinn = Maschinen.

2 Aroso Mühlen.

Vajha minden Vármegyében több illy hasznos Fabrikák állítatnának fel, hogy ne kéntelení-

a) Ezen új találmányokat azért nem akarom Magyar néven nevezni, ne hogy ez által érthetlenné legyek; egyébkint mind ez úgy is tsak azokat illeti, a' kik ezen eszközöket megszerezni kívánják.

tetnénk a' saját honi gyapjunktól külföldön készített posztót drágán megvenni.

A' többi kézi-mivek 's mesterségekről alább bővebben fogok szólni, nevezetesen a' IV. kötet 14-dik pontjában.

VIII.

S Ó H á z a k, é s P o s t a S t á t i ó k.

Két Sóház volt ez előtt 30 esztendővel ezen Vármegyében, de az egyik Lőrinczi helységből Hatvan mező-városába, Ns Heves Vármegyébe áttáértetvén, most ezen Vármegyében csak Gácson van Sóház. Az új rendszabás (Systema) szerint, a' mező-városokban és falukban sokaknak adatott engedelem, hogy sót arultathassanak, és a' két fejű sas tizmert a' házaikra feltehessék, a' meg szabott taxa lefizetése mellett, de felemeltetvén a' Só' ára, ez által csak a' nagy szükség pótolatik. —

A' mi a' Posta-Státiókat illeti, azok ezen Vármegyében e' szerint vannak: Vátzról éjszak felé az első Státió Rétság $1\frac{1}{2}$ Státió, a' hol mindjárt kétfelé oszlik a' Posta-út, 's az egyik megyen Ipoly-Ságnak 's Ns Nagy Honth Vgyében Selmetz felé fordul, a' másik ága viszen Balassa-Gyarmatra, melly innét $1\frac{1}{2}$ Státió, onnét Szakálba, ez is $1\frac{1}{2}$ Státió, azután Gácsra, melly ismét $1\frac{1}{2}$ Státió; innen Vámosfalvára 1 Státió. Itt áltmegy a' Posta Ns Zólyom Vármegyébe Szalatnyára, Besztertze-Bánya felé.

A' Gácsi Posta, Kassa felé Zelenének is megyen, melly $1\frac{1}{2}$ Statio, onnan Rima-Szombathnak, Gömör és Kis Honth egyesült Vármegyéken által.

Megjegyzésre méltó itten az, hogy ezen Vármegyének, úgy Nemes Gömör Kis Honttal egyesült Vármegyéknek is egyes kívánságok, hogy a' Gácsi Posta- Statio Losontzra tétessék által, és a' Zelenei Statio egészen elmaradjon, a' mi már tsak a' Felség' elhatározásától függ. Ez által a' Felséges Kamara is, a' köz jó is nyerne.

IX.

Nevezetes Hegyei.

Ezen Vármegyének nevezetesebb Hegyei közé tartoznak :

A' *Bucson Hegye*, Málnapataka és Korna helységek' szomszédságában, melly határos Gömör Vármegyével, Korlát és Bolgarom helységek között. Ezen nevezetes hegy' tetején sokszor nyár közepette is hó látszik fejeledni; megésik az is, hogy midőn a' völgyekben esső, akkor ennek tetején hó esik. A' medve vadászatokról még most is nevezetes ezen tájék.

Osztroska. Ez a' hegy Dobrots nevezetű helység' szomszédságában van, 's nevezetét vette Osztroska tót szótól, melly félelmet, vagy is megijedést jelent, minthogy hajdan a' haramják, a' Zólyom Vármegyei Bánya-városokra, a' hosszas Fűrési völgyön által vivő ország-uton, sok félelmet, ret-

tegest, kedvetlenséget, sőt veszedelmet is okoztak az utazóknak. Ezen Osztroskai hegyektől mintegy öt mértföldnyire, a' Kékkői várt elmellőzvé, Nagy - Oroszi felé vagynak

A' *Jenei* magas hegyek, mellyeken az elterjedett nagy erdőségekben őzekre, szarvasokra, sőt vad sertésre, és egyéb vad állatokra is, még most is szép vadászatok tartatnak.

Naszál, vagy is igazabban *Nagyszál*, melly hegy délről tekintve, a' maga nagyságáról, *Nagy Száltól* vette hajdan neveztetését. Ennek az allján a' Duna vize folyik, és Vátz városa fekszik; Kosd helysége felé pedig alsóbb oldalán nevezetes és hasznos szőlő-hegyek vagynak, mellyekről máshol különösen. Ezen hegy' tetejéről Buda és Pest, egész környékével gyönyörűségesen meglátszik, sőt ezen hegynek nagyobb része Ketskémétre is, melly tőle 14 magyar mértföldnyire fekszik, el-látszik.

A' *Medves*, melly a' Mátra hegyeinél vévén kezdetét, délről terjed éjszak felé. Nevezetét vette a' hajdan nyájonkint benne tanyázott Medvék' sokaságától. Tőle éjszak felé van a' Bucson hegye, mellyről már feljebb szállottunk.

Az eddig előadott nevezetes nagyságú hegyek mind ezen Vármegyének szélein fekszenek; lássuk már a' kebelében lévőket is. Ide tartoznak:

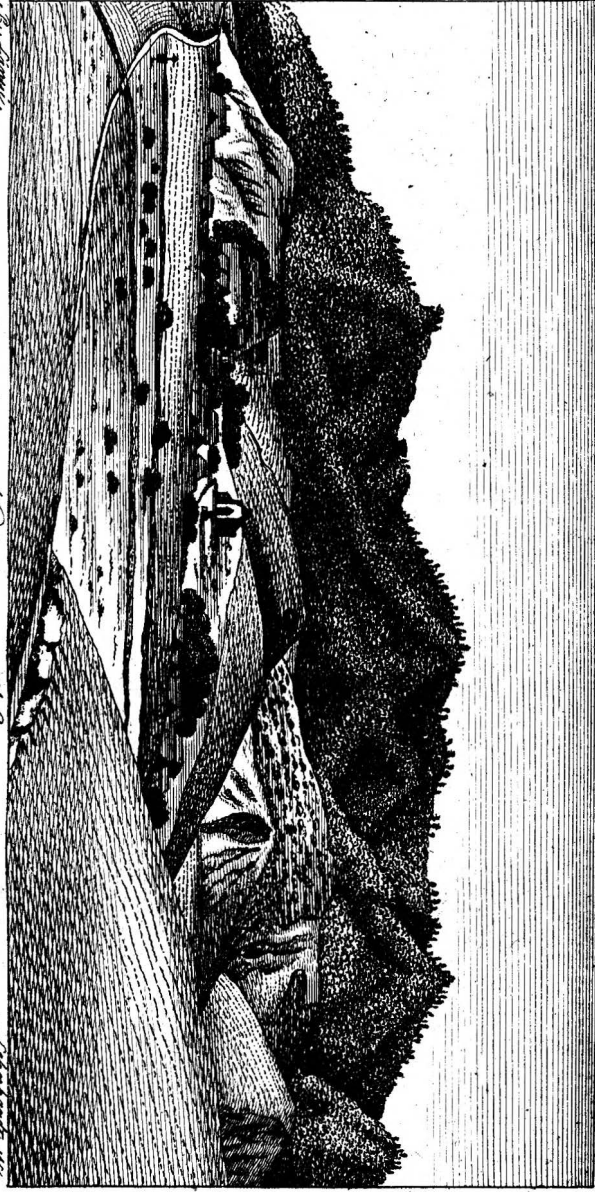
A' *Szanda*. Honnét jött ezen hegynek a' nevezete, nem tudatik; — a' hajdaniak Szundának is neveztek. Ennek a' tetején látszik még egy már

tsaknem omladékban nyugvó várnak fala, melyről alább lészen szó. Ettől mintegy ezer lépésre vagyon egymás ezzel öszve kaptolt hegy, azon is látszik valamely omladéknak maradványa. Ezen hegyek között 's alljokon forrás-hely látszik, melyből hajdan a' várbelieknek tsatornák által huzatott fel az inni való viz, de már a' forrás a' gondatlanság miatt beomladozott, 's tsak a' hely nedvesége mutatja hajdani hasznos voltát. Délfelé tekintve, nem messze a' vár' alljától igen jó forrás-kút vagyon, melyet az általmenő utasok igen szoktak használni. Ezen hegynek tetejéről hét Vármegyéknek környékeit és némelly részeit lehet látni 's meg is különböztetni, a' mit egy jeles írónk is bizonyít. a)

A' Sztreborni. Ezen hegy Dobrots, Ozdin és Málnapataka helységek között vagyon; az mondatik, hogy hajdan Bányák is voltak itten, és azért adatott volna ezen hegynek *Sztreborni*, az az *Ezüstös* nevezet, — vagynak ugyan itt az erdők sűrűjiben némelly üregek, de ezek nem hasonlítanak a' Bányászok ásásaikhoz.

A' Karants hegye Szandához mintegy négy, Szétsényhez két kis mértföld napnyugot felé tekintve, éjszakfelé pedig ugyan annyira fekszik tőle Fülekvára, éjszak-napnyugot felé keveset hajolva, Losontzhoz is ugyan annyi messzeségre vagyon. Ezen hegynek magyar nevezete *Kárránts*, 's mint-

a) Bél Mátyás a' 9-ik lapon.

Warrant's Hoop.

E. Hoop.

Warrant's Hoop.

Warrant's Hoop.

hogy a' róla lejövä árviz sokszor igen nagy kárt szokott okozni azon völgyekben, mellyeken áltfolyik, míg az Ipoly folyójába beomlik, nem ok nélkül adták régi eleink e' nevezetet ezen magas és meredek hegynek. a) Ez egy szép hármás emeletnek látszó hegy, 's mély völgyekkel ékeskedik; innét tiszta időben ezen Vármegyének nagyobb részét el lehet látni, főképen napnyugot felé, sőt még Nagy Hont Vármegyének is egy részét. Ennek a' tetején vagon egy már tsak omladékjaiban látszó Hápólnának kö-fala, melly a' R. Catholicusok által Szent Margit tiszteletére szenteltett. b)

-
- a) *Stemmatographia Lehotzky. II. pag. 89.* az állitatik, hogy a' Kunoknak bejöveteleikor való vezérek közt *Kare* nevü is volt, 's hogy ettől vette volna ezen hegy neveztetését.
- b) *Hi* építette hajdan ezt a' Kapolnát, a' mellette volt *Remete-hajlékkal*, kerttel, pintzével, istállótskával, az írók benne meg nem egyeznek. *Bél Mátyás* a' IV-dik Könyve 7-dik lapján ezeket írja: „*Ante hoscentum, et quod excurrit annos, Catharina Pálffy, Comitiss Sigismundi Forgách R. H. Palatini Vidua, posuit, ut haberet ubi suam testaretur Religionem. Ferunt enim subinde nudis pedibus per salebrosos colles isthuc ascendisse precibus vacaturam.*“ — A' Magyar Nemzeti Muzeumban Pesten, vagon egy régi kézírás, az író nevének és esztendő számának feljegyzése nélkül, abban ezeket olvasám: „*Fanum Sanctae Margarethae sacrum, quod Barbara condam Forgách, virginitatem Vestalibus consecratum, ra possuisse traditur, annuis devotionibus R. Catho-*

X.

Számos és hasznos erdeji.

Illy nevezetes magas hegyek között lévén a' főbb része ezen Vármegyének, erdőkkel is bővelkedik, nevezetesen egy írónk a) a' Tserháti erdőköt nagyon megkülönböztette, mellyeknek terjedését öt mértföldekre teszi. Nevezetesebbek a' Medves-allyi erdők, mellyek Bikk-fákkal bővelkednek, — a' Bányaiak, Málna-Patakiak, Tiszovnyikiak, mellyekben a' hidegebb tájékon fenyőfa is terem, 's azon tájékokról fuvaroztatnak nagy fáradsággal, sőt sokszor veszedelmek között is lefelé a' hosszú fenyő-fa-gerendák, deszkák és sindelyek, leginkább Losontzra és Gyöngyösre. A' Jenői erdők kemény fákból állanak, 's nagy kiterje-

„licorum non infrequens.“ A' Mocsáry Nemzetség pedig azt állítja, hogy az ő eleji építették azt, hátrjokban lévén a' hely, és a' téglán M betű látszván, de a' fent nevezett két írók ebben meg nem egyeznek, az utóbbiaknak pedig nem elegendő, sőt kevés erősségek van annak megbizonyítására. Bár ki építette is ezt hajdan, pusztá omladék ez már most. Az ezeket író emlékezik arra jól, hogy ez előtt mintegy 50 esztendővel mind ez a' Kápolna, mind a' benne lakó Remetének hajléka, melly két kő szobátskából, konyhából, és egyébből állott, meglehetősen ép-ségben volt, sőt az akkor ott lakott Remetét Frater *Pált*, utánna Frater *Eleket* is jól esmerte.

a) Bál Mátyás.

désűek, (a' mint már feljebb is említénk) szarvasokra, őzekre 's más nagyobb és kisebb vad állatokra nevezetes gyönyörködtető vadászatok tartatnak benne. A' Kornai, Divényi, Gátsi, Rékkői, Karants-Berényi, Salgói, Szentkúti környékeken, valamint Szanda és Vátz körül is épségben lévő nevezetes és hasznos erdők vagynak.

XI.

Kellemetes T é r s é g e i.

A' völgyeknek szélesebben való kiterjedéseik hasznos és kellemetes térséget tesznek; ezen Vármegyében kitetszőbbek ezek: a' Szétsényi térség éjszak és délfelé főképen; a' Balassa-Gyarmathi, melly terjed Szétsény Kovátsitól Nagy Hont Vármegye felé; a' Vadkerti térség, melly Nagy Romhány és Szátoktól kezdve a' Jenei hegyekig Nagy Honth Vármegye felé terjed; a' Sztregovai völgynek ámbar keskenyebb a' térsége, de kellemetes szép kinézése van, főképen éjszak felé; a' Losontzi térség, melly Gátstól kezdve napkelet felé Fülelig terjed; — de legnagyobb térsége ezen Vármegyének a' Tserháti térség, melly napkeletre Heves, délre Pest Vármegyével határos, a' hol is Jobbágyi, Lörintzi, Rökényes és Heréd ide tartozó helységeken kezdve, egész Etseg helységéig, számos puszták és faluk látszanak. Itten ugyan némelly helységek tüzi és épületre való fában szük-

séget látnak, de az őszi és tavaszi vetésben bővelkednek közönségesen, mert a' természet bölts Ura úgy szokta osztani ajándékait, hogy itten abban ad bőséget, a' miben amott fogyatkozást mutat.

XII.

F o l y ó V i z e i.

Nevezetesebb folyó vizei ezen Vármegyének:

1. *Az Ipoly*, melly eredetét veszi ama' nagy kiterjedésű *Szalmatertsi Pusztán*, egy keskeny völgyön által folyik két mértföldre Málna-Patakáig, — több kis patakoknak és forrásoknak befogadása által szaporodván 's nagyobbodván, a' Vármegyén keresztül folytában mintegy 40 örlő malmokat hajt. Így folyik délfele Szétsényhez közel, itten napnyugot felé fordulván egész Balassagyarmatig, 's első forrásától kezdve 8 mértföldre folyik lefelé ezen Vármegyének szép tájékán, Nagy Hont Vármegyén által a' Dunába.

Ezen Ipoly vizének nevezetét vizsgálásra vévén, azt tsak könnyen észre lehet venni, hogy ez is a' Tseh és Tót nyelvből költsönözte nevezetét. *Ipely*, *Vipely*, vagy is *Wiplivam*, azt teszi „ki áradok,“ — mert kivált tavasszal, midőn a' Vármegye' felső részén, az úgy nevezett Tótságán a' hó olvadoz, akkor az Ipoly vize is olly annyira meg szokott áradni, hogy a' völgyeken egészen elterül.

2. *A' Zagyva*. Ez eredetét veszi Zagyva helység' határjában, egy kis forrásból, 's folyását kezdi a' feljül említett *Medves* hegyek' allján. Ezen folyó először is ugyan Zagyva helységén által délfelé, úgy egy keskeny Szürös nevezetű völgyön folyik által Mátra-Szele helységén, Homok-Terenye mellett, ott elhajlik napnyugot felé, Kis Terenyéhez közel kezdi ezen Vármegyét Heves Vármegyétől elválasztani, 's ezt teszi egész Lörintzi helységéig, a' hol ezen Vármegyéből kifolyván Hatvannak, hét mértföldre folyik ezen Vármegyén kívül Szólnok felé, és Rékás helysége mellett befolyik a' Tiszába. — Megjegyzésre méltó különösen az, hogy ezen Vármegyének két nagyobb folyó vizei, úgymint az *Ipoly* a' Dunába, a' *Zagyva* pedig a' Tiszába omlik.

3. *A' Losontz*; ez a' folyó Fűrész nevezetű hosszas völgyből (tót nyelven Piliánszka Dolina) jön lefelé Losontz városa mellett, 's ezen túl a' Tugár folyóval is egy bekaptsolván magát, az *Ipoly* vizébe folyik. Ez is hajt malmokat.

4. *A' Tugár*. Ez a' folyó a' Divényi völgyből jön, Gáts vára alatt lefelé folyván Losontz és Losontz - Tugár két mező - városok között, Losontz folyóval az *Ipoly*ba folyik. Ez is öt malmot hajt.

5. *A' Sztregova* folyója. Ennek a' nevétől vették a' Felső és Alsó-Sztregovai helységek' neveket. Kezdetét veszi az Osztroskai hegyekből, Felső - Tiszovnyik helysége mellett, vagy is inkább

felette, és Ráros-Mulyad helység felett befolyik az Ipolyba.

6. *A' Szalatnya* vize. Ennek forrása Felső-Esztergály helységnél vagyon. Ez a' Ráros völgye' végénél folyik be az Ipolyba.

7. *A' Kürtös* folyója. Ez a' Vármegyének napnyugoti részén vagyon, — a' Kékkői váron feljül veszi eredetét, — 's folyásával hasítja Nagy Hont Vármegyét Nógrádtól, és B. Gyarmat felett az Ipolyba folyik.

8. *A' Fekete-viz*, melly Herentsén helység-nél veszi kezdetét, délről napnyugot felé folyik, 's B. Gyarmat felett beomlik az Ipolyba.

9. *A' Lókos*, melly a' Jenei hegyekről sebesen folyik ugyan le', de nedves 's ritka földet ér-
vén, továbbá lassú folyással jön, Nőtints, Agárd, Felső-Petény és Nagy Romhány mellett; lassú fo-
lyása miatt kevés hasznót hajthat malmok által; Dejtár mellett az Ipolyba folyik.

10. *A' Tariány* folyója, melly Somos-Újfa-
lun feljül veszi kezdetét; és Pálfalván keresztül futván, Kis Terenyén túl befolyik a' Zagyvába.

11. *Dobroda* folyója, melly nevezet a' Ma-
gyarokra a' Tseh és Tót nyelvből szállt. Régen-
ten *Dobra-voda* volt a' nevezete, de a' Magya-
rok rövidebb kifejezéssel élvén, *Dobrodának* hív-
ják. Ez a' Karants hegyének forrásaiból jön rész-
szerint, de leginkább a' Nagy és Kis Aranyi völgy-
ből; Karants-Berényen által, Lapujtó és Botsár
között éjszakról délre, innen nap-nyugot felé for-

dulván Karants-Keszin keresztül, Lipta, Kis, és Mihály-Geregei helységek mellett elfolyván, végre Litke helységén feljül befolyik az Ipolyba. Ezen nem nagy folyó gyakran nagy károkat okoz, főképen a' rétekben, midön sokszor essős időben, a' Karants hegyéről való sebes lefolyása által a' völgynek nagyobb részét elönti.

XIII.

A' Földnek a' termékenységben való külömbisége.

Ezen Vármegyének délfelé való része, az úgy nevezett Tserháton, Lőrintzi helységtől kezdve felfelé Heréd, Szirák, Bágyon, Dengeleg, Jobágyi, Csécse 's Etseg helységekig, és a' feljebb fekvő térség Szétsény körül, igen jó búzát és bort terem; ellenben éjszak felé fekvő legfelsőbb részeiben ezen Vármegyének, tsak tavaszi vetést, pohánkát, borsót, és egyéb főzelékeket termesztenek a' tót lakosok, és zab-kenyeret esznek, mint: Abelován, Lentvorán, Buda-Lehotán, Madacskán, Polichnán, Prágán, 's a' Málnapataki hegyek környékein, egész a' Szalmatertsi pusztáig.

Sok búza és zab vitetik ezen Vármegyéből, főkép' alsó és közép tájékáról, Pestre és Vátzra, 's onnét a' Dunán felfelé Ausztriába, — a' Losontzi piartzra is vitetik, hol azt a' Zolyom Vármegyebeli kereskedő tót szekeresek megvásárolván, Besz-

tertze-Bányára fuvarozzák, onnét a' Liptó Vármegyei kereskedő tótok Liptóba viszik, ott pedig a' Mórvaiaiak veszik meg, mert a' héti vásárok egymás után jó renddel következnek. Ez Nógrád Vármegye' legnagyobb kereskedése, mellyet nem kevéssé mozdít elő a' Heves Vármegye 's Losontz közt való búza-kereskedés.

El nem lehet itten mellőznünk a' tiszta búzának Fülek-Püspökin való szerentsés természetét; az itt termett búza, a' máshól termettnél mindenkor nagyobb árron szokott eladattatni. Zab, tönköly, árpa, 's kukoritza is természetvén ezen Vármegyében, kivitetik innét, mint hasznos és egészséges természetmény.

Az itt készült szilva-pálinka többnyire Pesten adattatik el. A' Lőrintzi, Huguagi, Szétsény-Kovátsi és Varbói dinnye nevezetes, valamint a' Becskei dohány, melly nagy levelű, kövér és jó illatú, és az Endrefalusi is, melly igen erős és sárga por-dohánynak jó, főképen ha egynehány esztendőig jó gondviselés alatt tartatik. A' Pataki dohány is híres, 's kereskedés üzettetik vele. A' Kis Terenyei, Salgó-Tariányi dohány most kezd hirre kapni; ez inkább erős mint gyenge.

XIV.

Nevezetes Hidak.

Az Ipoly folyóján, nagy felvigyázat alatt több hidak építtettek a' Vármegye és a' vámok' birtokossai által; tsak az sajnos, hogy egyen kívül mind fából készültek, 's azért nagy felvigyázást kívánanak. Az első Nagy Darótzhoz közel, a' Fülekről Losontzra vivő uton van; a' másik a' Rappi hid, melly falu' birtokossának vám-szedési privilegiuma volt, de az arról, kárát látván belőle, 1816. eszt. lemonda ezen Vármegye' köz-gyűlése előtt, 's így most a' Vármegye' gondviselése alatt van ezen hid; a' harmadik a' Tarnótzai új hid; a' negyedik a' mintegy 45 esztendőök előtt különös szorgalommal, nagy költséggel és fáradságal építtetett Rárosi nagy kő-hid, melly által egy völgyön által két hegy mintegy egybe kaptsolatik; ötödik a' Pöstényi hid, mellynek hosszú töltése van; hatodik a' Szétsény-Kovátsi és Hugyag helységek között lévő; hetedik a' Balassa-Gyarmat mellett építtetett hid, melly a' Nemes Nagy Hont Vármegyébe és a' Hékkői vár felé vivő uton van, 's vám szedetik rajta.

A' Zagyva folyóján Verebély mellett, Tarnak szomszédságában, melly már Nemes Heves Vármegyéhez tartozik, vagyon egy hid, a' felsőbb részekről Pásztóra vezető uton. Csécse és Pásztó közt is egy jól épült kő-hid van. Itten a' Nógrádi részen, hogy az utazók a' történhető veszedelmet

elkerülhessék a' nagy viz-áradás' idején, jó volna még egy kisebb hidat is építeni, mert a' mostani magas kö-hid mellett lévő töltés megszorítván az árviznek sebes folyását, ez által gyakran elszakasztatik. A' végső hid Lörintzi helysége mellett van, melly köből lévén állandó és erős.

Hogy ha ezen fa-hidak lassankint köből építettek volna, az utazókra nézve bátorságosabbak volnának, és hosszabb ideig tartanának. Erről a' IV. kötetben bővebben.

A' kisebb folyókon és patakokon lévő hidakra való szorgalmasabb felvigyázás általján fogva ajánlható, bizonyos lévén az, hogy a' bátorságos hidak, és a' jó karban tartatott ország-utak, leginkább előmozdíják a', kereskedést, s az utazást igen nagyon könnyebbítik. Szükségesnek találom itten azt is elő adni, hogy olly fundus állítassék fel, mellyből a' constitutió' megsértése nélkül, az út-tsinálók fizettethessenek; ne hogy ezek a' magok' kenyerén ingyen kénytelenítessenek dolgozni.

XV.

Nevezetesebb szőlő-hegyek.

Azt írja egy tudós hazánkfija deák nyelven a) Nógrád Vármegyéről, hogy ez a' Mohátsi veszedelem előtt, melly kezdete vala hazánk' közön-

a) Bél Mátyás.

séges veszedelmének, leginkább a' szőlő - művelés által virágzott. Helyes ezen előadás, leginkább azon tájékról, melly napnyugotról délnek hajlik. De minekutánna Buda várát, többekkel együtt a' Török és Tatár kegyetlenül elfoglalta, ezen Vármegyét is vér-patakká változtatta, 's fogyasztotta népét, (ezekről alább bővebben); innen következett, hogy a' szántó-földek, valamint a' szőlő-hegyek is, elhagyattattak, 's pusztán heverték. Illy gyászos elpusztult állapotban másfél század alatt erdökké váltak a' szőlők, a' szőlő-vesszők sűrű bokrok lettek, 's ezekből tetszett azután ki, hogy ottan valaha szőlők voltak.

Most ezen Vármegyének déli és napnyugoti tájékain leginkább műveltetik a' szőlő, kiváltképen azon helyeken, mellyek az éjszaki szeleknek nintsenek kitéve, 's itt, ha tsak különös veszedelmek nem érik, bő szürettel jutalmaztatik meg a' szorgalom és fáradozás.

A' Nógrád Vármegyei borok izekre 's betsek-re nézve nagyon különböznek egymástól. 1747. eszt. körül a' feljebb nevezett érdemes író jó borokat termesztő helységeknek nevezte Nagy Zsellőt, Galabotsot, Szöllöst, Bujákat és Kürtöst; de már most számosabb helységek természetnek jó bort, sőt némellyek azokat feljül is haladják, p. o. a' Kosdi szőlők, mellyek a' Nagy-Szál hegy' allján plántáltattak és délnek feküsznek, 's egyszermind az ártalmas éjszaki szelektől a' hegy által oltalmaztatnak. A' Kosdi borhoz hasonló a' Rádi bor,

melly ezen Vármegyében elsőséget érdemel ízére nézve, úgy hogy sok Tokaji boroknál nem sokkal alább való. Ennek az íze olly kellemetes, mintha valamelly fűszerszámmal volna elegyítve. Rád, fehér és veres borokkal egy mértékben bővelkedik, és mind a' kettőnek egy a' betse. Az mondatik, hogy ezen szőlők a' Hegyalljáról hozatott szőlővesszőkből szaporodtak. — Ezek után következnek a' Pentzi fehér borok, a' Csalári, Jobbágyi borok, mellyek a' Mátra hegyének tövében plántáltatott szőlőkben teremnek, melly szőlő-hegyek a' Zagyván túl, Nemes Heves Vármegyében fekszenek.

Most az említett borokkal egy betsüeknek lehet állítani a' Bertzelit, Kozárdit, Csalárit, Pilényit, Surányit, Felső-Petényit, Legéndit, Nagy és Kis-Zelleit, Galabotsit, Kis-Etsetit 's a' t.

A' ki jó bort akar termesztetni, szőlőjét jól művelje, tisztán tartsa, 's az érett gerezdeket alkalmas időben szedje le, — borát pedig jó pintzében 's tisztán tartsa, és gyakran feltöltse; mert ha ezt nem teszi, szőlője elsatnyúl, rossz bort terem, az utóbbiak elmulasztása által pedig jó bora is a' megromlásnak van kitéve.

XVI.

A' természetményekről általjában.

Ezen Vármegye' alsó és közép tájékán tiszta búza, 's leginkább ro's nagy mértékben természetlik,
 melly-

mellyből egy mag tizet is ad a' szorgalmatos gazdának ; továbbá a' borból , sokféle gyümölcsekből , dohányból , kukoritzából , és más természetményekből is hasznokat látják' ezen vidék' lakossai ; azomban sok alsóbb helységek a' tüzi és épület-fában nagy fogyatkozást szenvednek (erről bővebben a' helységek' le írásában) ; ellenben ezen Vármegyének éjszaki része hidegebb éghajlat alatt fekszik , hegyes völgyes , 's azért itt leginkább tsak borsó , lentse , pohánka , 's egyéb főzelékek , és leginkább zab természetetik ; azomban bővelkedik fával , úgy hogy a' lakosok hordókat , szekrényeket , kerekeket , dé'sákat 's más szükségeseket készítenek , mellyeket eladván , az alsó és közép táji lakosoktól szerzik azt meg , a' miben szükségét szenvednek.

XVII.

Emporalis helyek.

Minden mező-városa ezen Vármegyének , mellyben országos és héti-vásárok tartatnak , magára és környékére nézve emporialis hely ; azomban ezek között is nagy a' külömbség ; a' vásárokra nézve legnevezetesebb volt mind eddig Losontz , utánna következtek a' két határ-széli mező-városok , Fülek t. i. melly Nemes Gömör és Kis Hont egyesült Vármegyékkel határos napkeletre , — napnyugot felé pedig Balassa-Gyarmat , melly Nagy-Hont Vármegyével határos. Ezen helyek , valamint

Szécsény mező-városa is, melly ezen Vármegye' közepe' táján fekszik, napról napra nevednek a' kereskedés által. A' Gácsi és Losontz-Tugári vásárok által a' nép' szorgalma nagyon előmozdítatik. A' Kékkői, Divényi, és a' Vadkerti mező-városokban tartatni szokott vásárok nem híresek; de ki tudja mit szül ezekre nézve a' jövendő.

Fülek mező-városa, melly hajdan külső és belső tekintetére, a' tudományokra és kereskedésre nézve virágzott, (a' mint alább bővebben olvashatni) virágozhat még idő' jártával újra, és még nagyobb fénnel is, mint valaha, noha ezt mi gyarló emberek előre nem látjuk is; mert változnak a' századok, változnak az idővel a' környülállások, változnak velek az emberek is, pedig ezek vezetik a' történeteket. A' szegény, élelmére 's ruházatjára valókat vesz ottan, hol a' világ dús gazdag fija göggel körül tekintgetve, a' fény-üzésre való drágaságokat válogatja. Szerentsés e' kettő között az, a' ki a' közép uton járhat, és jár is — az az, a' ki a' szükségeseiben nem lát fogyatkozást, a' szükségén feljül valókat pedig nem keresi, 's nem is kívánja.

Némelly helyek, mellyek hajdan Mező, sőt Bánya Városok is voltak, mint nevezetesen Lónya-Bánya, Szino-Bánya, Szenna és Felső-Esztergály, most már tsak faluk, és a' mellyek népes faluk voltak, azok most puszták. Miket szül a' jövendőség? — Ne kérdezd élő! nints tehetséged a' jövendő' sűrű fátyola alá való tekintésre. Hogy is tudhat-

nánk mi a' jövendőt, holott a' múltakat is csak tapogatva, keresve, nagy szorgalom, mély olvasás, 's tapasztalások által, — de tökéletesen soha sem — tudhatjuk meg; mert hány jeles, ditsőséges történetek maradnak örök feledékenységben? Hány vitéz bajnokról hallgatnak a' régi történetek? — sok olyanoknak személyes tselekedeteiket nem is említik a' történet-írók, kik a' Királyért és Hazáért viaskodtanak, 's a' ditsőség piartzán nemes véreket is ontották! Hol itten az elégséges jutalom?!

XVIII.

Kubinyi Ágoston Vice-Notáriusnak Videfalván lévő Római, Görög, és Barbarus Pénzek' Gyűjteménye (Numismatica).

Kezdette ezt az említett tulajdonos 1815. esztendőben Pesten, mint a' K. Magyar Universitásnál akkor 2-dik esztendőre lévő Philosophus. Hallgatója lévén Schoennisner Kanonok Úrnak a' Numismatica és Archaeologia tudományok' előadásában, ezek őtet olly annyira gyönyörködtették, hogy az említett tudóst két egész esztendeig örömmel hallgatván, maga is pénz-gyűjtő lett, — 's azon idő olta már közel 1000 külömb külömbféle értz-nemekből álló pénzeket (numos) szerzett magának, mellyeknek elrendeltetésében, a' pénzek' tudományában méltán első nevet érdemlő Eckhel Jó'sef Bétsi Cs. K. Pénz-Tár Gondviselője' munkájá-

han lévő rendszert, (systema) követi; használja továbbá az egész világban elhíresedett G. Viczay Mihály Hédervári Pénz-Gyűjteményének 1814ben kiadott lajstromát (Cathalogus numorum) 's több Numismaticus Auctorokat.

Legnevezetesebbek és legritkábbak ezen gyűjteményben a' következők:

1. Nagy Sándor' némely ezüstjei, mellyek a' tulajdonos' tudtára még sehol sintsenek leirva.

2. Egy rézből lévő sextans, (melly az úgy nevezett Római As, vagy is 24 latból álló Libra 6 része, (lásd Eckhel Numismat.) mellynek az inenső részén (pars anticca) fészű kagyló (concha pecten) innen, onnan golyóbis, a' túlsó részén pedig Mercuriusnak béke-páltzája (caduceus) innen, onnan golyóbisok látszanak. Ezen pénz még az első Római Királyoktól veszi eredetét.

3. A' Római Familiák, vagy is Consularisok' pénzei között, mellyek mind igen jól meg vannak tartva (conservati), kiváltképen említést érdemelnek az Accolica, Carisia, Herennia, Mamilia, Plautia, Tituria Nemzetségek' ezüst pénzei.

4. A' Császárok közül Drusus' réz pénze' inenső oldalán ezen felírás: *Drusus Caesar Ti. Augusti F. Tr. pot. Iter.* — a' közepén *S. C.* — a' túlsó részén *Pietas* — bal fele fátyollal befedett asszony kép.

5. Trajánusnak egy, túlsó felén lévő mezitelen Hercules képével ékesített, 2 körmötzit nyomó arannya.

6. Julia Cornelia Paula', Elagabalus felesége' túlsó felén lévő *Concordia* felírású ezüstje.

7. Puppenusnak, innenső oldalán *Imp. C. M. Clod. Puppenus Aug.* szakálos horostyános fej bal felé, a' túlsó részen *Votis Decennialibus* — koszorú közt lévő kétszer ritka ezüst pénze.

8. Alexander Severus ezüstje.

9. Flav. Max. Fausta, Constantinus Magnus Felesége' két ritkább réz pénzei.

10. Flavius Claudius Constantinus Gallus, Sirmiumban veretett ritkább ezüstje.

11. Végtére az egész gyűjteményt ékesítő, háromszor ritka Theophilus, III-dik Mihály fíjával, fejér aranyból lévő, 's igen jól megtartott, közel két körmötzit nyomó pénze, mellynek az innenső oldalán olvasni * ΘΕΟΦΙΛΟΣ, ΒΑΣΙΛΕΘ. előre néző melykép, jobbjobban dupla keresztet, bal kezében pedig tekertset (Volumen) tart. Túlsó részén + ΜΙΧΑΗΛ Σ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΣ. két melykép, a' mellyek közül a' nagyobbik jobbjobbanál +, egy másik + pedig mind a' kettőjök fejek felett látszik.

XIX.

Madár-tojások' Gyűjteménye (Ovologia) Videfalván.

Kezdette ezt a' tulajdonos 1817. esztendőben, többnyire maga keresvén, gyűjtögetni, 's már 102

nemre vitte fel, melly a' maga tulajdon rendszere (systemája) szerint van rendbe szedve; használja mindazonáltal ama' hires Sintz Orvosi Tudományok Doctora' Zürichben 1818. eszt. német nyelven kiadott ovologicus munkáját.

Legnevezetesebbek ezen Gyűjteményben:

1. A' Gödény' (Pelicanus onocrotalus L.) ritka, különös túrós szennyes, 's partos formájú, igen kemény, 's vastag hártáyú tojássai.

2. A' Nemes Sólyomnak, (Falco Gentilis L.) melly nálunk Magyar Országban igen ritkán, 's csak a' magas hegyek' legmagasabb fájira fészkel, tengeri kék színű tojássai.

3. A' nyir fajd' tojássai, (Tetrao Tetrix L.) mellyek hasonlók, de nagyobb pettegetésűek a' pulykák tojássainál.

4. A' sárga rigónak (Oviolus Galbula L.) fejér, fekete foltokkal ékesített tojássai; végtére

5. Amaz igen nevezetes, és nagy ritkaságú Lappantyúnak, vagy éjszaki fetskének (Caprimulgus Europeus) hamú színű, setét barna foltokkal megrakott tojássai.

XX.

Kubinyi Ágostonnak Pilényben levő Kövek Gyűjteménye (Mineralogia.)

Ezt ő még 1808-ik esztendőben, Besztertz-Bányán, Zipszer András Mineralogia' Professorától

tanulván ezen tudományt, kezdette gyűjteni, 's 1300 darabra vitte fel.

Követi ezen gyűjteményben Zappe, és André Mineralogusok' rendszerét. Legnevezetesebbek itt e' következők:

1. A' Labradóri Szaru-altató (Hornblenda Labradorica, Labradorische Hornblende), melly Spanyolországban találtatott.

2. Az aranypárhagymaded (Chrysoprasus).

3. Fénylő értzetlenítetett üveg ezüst, (Glaserz, Weichgewächs), ritka, 's igen jól megtartott, külső oldalán kevéssé sápadt viola színű, józanítóba (amethystus) általmenő jegekkel (Crystallus) tömött, gazdag és igen szép, $1\frac{1}{2}$ ℥ nyomó darab, találtatott Selmetsz Bányán az István nevű Bányában (Stephani Schacht).

4. Sűrű kéneső máj (Hydrargyrum Hepaticum densum, dichtes Quecksilber-Lebererz), találtatott Idriában.

5. Ragyogós sárga földes réz (cuprum ochraceum smaragdinum Kupferchmaragd), találtatott Ns Zólyom Vármegyében Libetbányán.

6. Veseképű agyagos sárga földes vas, vagy saskő (Ferrum ochraceum argill. reniforme, Nierenförmiger Thoneisenstein, Eisennire, Adlerstein) igen ritka és jól megtartott darab, mellyről Plinius azt mondja, hogy a' sas elébb nem tojik, míg két ilyen követ a' fészkébe nem visz.

Kiváltképen gazdag ezen kövek' gyűjteménye, a' vas és az opál nemekben.

Találtak még ezen helyen egy tsinos, 700 darabból álló kagyló gyűjtemény (Collectio Conchilium) is.

XXI.

Kubinyi András T. Biró Úrnak Pénz-Gyűjteménye, (Numismatica) Videfalván.

Kezdette ezt a' tulajdonos 1790-ik esztendőben, 's azóta mindég a' legnagyobb kedvel oly annyira folytatja, hogy már egynéhány 1000 darabokra vitte fel számát.

Áll ezen gyűjtemény 1. Magyar pénzekből, mellyek a' Királyokéit, az Erdélyieket, és a' Magyar Nemzetségek' (Familiák) pénzeit foglalják magokban.

Ezek közt legnevezetesebbek és legritkábbak e' következendők: I-ső Andrásnak, Salamonnak, Sz. Lászlónak, II-ik Bélának, V-ik Istvánnak, Kun Lászlónak, Róbert Károlynak, némelly ezüstjei, és rezei; továbbá N. Lajosnak aranyai, mellyek közt legnevezetesebb, 's a' fent tisztelt tulajdonos gyűjteményében legritkább ezen, még eddig tudtára sehol sem lévő, illy felírású arannya: az innenső oldalon: *S. Johannes B.* a' végén korona, Sz. Jánosnak álló képe, fény sùgárral és köpönyeggel, kinyújtott jobbjàval, bal kezében kereszt Királyi páltzát tartván: — a' túlsó oldalon: *Ludov. D. Gra. H. D. C. Siculi Rex*, — két-

felé osztott paizs, a' jobb részén egyes kereszt, mellynek a' szegletein kis keresztettség, a' bal részén négy lilomok foglaltatnak (continentur.) a)

Az Erdélyiek közt nevezetes és igen ritka, Botskay Istvánnak ezen felírású 10 körmötzit nyomó aranya: innenső oldalon: „*Ste. Botskay. D. G. Hunga. Tran. 2. Prin. Et Sicu. Comes.*“ — a' túlsó felén: „*Dulce est. pro patria mori.*“ b)

Említést érdemelnek itten, szépségekre, 's nagyságokra nézve, Bethlen Gábor, II-ik Rákóczy Ferentz, M. Theresia és II-ik Jó'sef, mint Erdélyi N. Fejedelmek némelly pénzei.

A' Magyar Nemzetségek pénzei közt kiváltképen kitetszenek: H. Batthyányi, Migázzy Kristóf Cardinalis, Pázmán Péter Cardinalis, I-ső Urosius Serviai Király, Eszterházy Hertzegek, Gróf Zichy, Roll és több Familiák' arany és ezüst pénzeik.

II-dik Részét ezen Gyűjteménynek az Egyházi pénzek teszik, (numi Ecclesiastici), mellyek közt különös említést érdemelnek a' Római Pápák pénzei. — Ezekhez tartoznak a' Reformationális pénzek is. —

a) Bővebben leírja ezt K. Tanácsos Kubinyi Péter Úr, ezen tizimű munkában „*Solennia VI. Memoriae Anniversariae Bibliothecae Kis-Honthanae etc. Pestini Typ. J. T. Trattner 1816.*“

b) Lásd *Catal. Mus. Nation. Hungar. part. II. Transil. Tabul. 4-ta Nro 7-mo*, a' hol bővebben le vagy írva.

III-dik Részét teszik a' külső Birodalmak és Országoknak régibb és újabb pénzei.

IV-diket pedig az úgy nevezett memoriales numi, t. i. alkalmatosságra verettek.

Követi a' fent említett tulajdonos ezen gyűjteményben, a' Nemzeti Magyar Muzzeumban lévő-rend-szert (systema), 's több ehez a' tudományhoz tartozó híres munkákkal bir.

XXII.

Kubinyi András T. Biró Úrnak Könyv-Gyűjteménye, Könyvtárja, (Bibliotheca) Videfalván.

Kezdette ezt az említett tulajdonos ez előtt mintegy 35 eszt. 's már 5000 kötetre (volumina) vitte fel számát.

Riváltképen említést érdemelnek ezen könyvtárban, a' Római és Görög Bipontinai kiadású Classicusok, úgy szinte ezeknek több régi originál kiadásai, a' régi Magyar História írók, a' Német Poéták, 's több más igen szép és hasznos munkák.

Ehez tartozik még egy számos kéziratok (manuscripta) gyűjteménye.

XXIII.

A' különösségekről és ritkaságokról egybefoglalva.

Az ezen Vármegyében találtató különösségeket 's ritkaságokat, az első kötetben, a' helységek' leírásában bővebben előadtuk ugyan, de hogy az olvasó egy tekintettel is láthassa azokat, 's könnyen fel is találhassa, hol kellessék azoknak bővebb leírásokat olvashatni, utasításúl szolgáljanak ezek:

1. A' különös Gyűjtemények' és jeles ritkaságokról, hová a' Plánták, Ásványok', tengeri tsigák, régi pénzek', petrefactumok' (kövé válttak) 's tojások' gyűjteményét számlálom, Szécsény', Pilény', Videfalva' és Losontz' leírásában olvashatni.

2. A' Diós-Jenőn találtató borsó nagyságú Gránát kövekről a' Kékkői Járásban tétetett említés.

3. A' Diós-Jenői Zsibak nevezetű Ásványos vizről, mellyben való ferdés sokaknak használt, ugyan ott.

4. A' nevezetesebb savanyú vizek következők: az Esztergályi, Poltári, Rónyai, Kürtösi, Szalatnyai, Tiszovnyiki, Madacskai, Szklabonyai, Huttai, Ebeczki, Turopolyai, Ráros-Mulyadi, Füleki, Hugyagi, melly forrás miatt a' Hugyagiaknak a' szomszéd Szécsény-Kovátsiakkal nagy és tartós villongások volt, de a' Biróság a' Hugyagi határhoz ítélte azt; mindazonáltal a' Szécsény-Kovátsiak ezentúl is keresni akarják ez eránt való jussokat.

5. A' Bánki mély tó a' Kékkői Járásban van leírva.

6. A' Mátra-Nováki és Vislási határookban, a' Füleki Járásban, úgy a' Diós-Jenői határban, melly a' Kékkői Járásban vagy on, a' szarvas marhára nézve ártalmas tavak, sőt az utóbbiban még mérges és ártalmas piótzák is vannak.

7. A' Somos-Kői vár kerületében, nevezetesen a' vár alatt lévő mély völgyben, öt szegű fél ölnyi, 's hosszabb kemény termés-kő is van; a' hegyek oldalain pedig lyukatsos, és spongyiához hasonlítható könnyű dará's-kő. Ezekről a' Füleki Járásban,

8. A' Nagy Romhányi helység' határában faragásra alkalmas, ambár kemény, veres színű kő találtatik; beljebb a' föld' gyomrában talán márvány-kő is van. A' Kékkői Járásban.

9. A' hegyek tetején több helyeken ugyan, de nevezetesen Rapon a' Füleki Járásban, Szakálon a' Szécsényi Járásban, és Varbón a' Kékkői Járásban, kövé vált tengeri tsigák (*conchae petrificatae*) találtatnak.

10. A' Podrecsányi határban, a' Losontzi Járásban, lapos-kő-bánya találtatik.

11. A' fent említett Poltári helység határában, Kálnó felé egy magas hegynek tetején bizonyos agyag-nem van, mellyet az ott való lakosok Saponariának neveznek, 's a' malom kerekék' tengelyének kenésére használtatik.

12. A' Litkei határban, a' Szécsényi Járásban, jóféle fejtér kréta vagyon.

13. Különös figyelmet érdemelnek a' tudós világ előtt, mind azon régi felírások, mellyek közül a' nevezetesebbek rézre metszettek, és itt a' magok helyeiken elő is adatnak; ajánlatnak ezek a' kegyes olvasónak, mélyebb megvi'sgálás végett.

F o g l a l a t j a.

	lap.
I. Leveles Tár	3
II. Könyv-Tárok	5
III. Iskolák	8
IV. Plánták, Tsigák és Ásványok	10
V. Értz és savanyú források, 's ferdő-helyek	21
VI. Kereskedést és Gazdálkodást tárgyazó	
Jegyzetek	24
VII. A' Fabrikák 's Kéz-mívek	31
VIII. Só Házak és Posta Státiók	33
IX. Nevezetes Hegyei	34
X. Számos és hasznos erdeji	38
XI. Kellemetes Térségei	39
XII. Folyó Vizei	40
XIII. A' Földnek a' termékenységben való	
külömbsege	43
XIV. Nevezetes Hidak	45
XV. Nevezetesebb szőlő-hegyek	46
XVI. A' természetményekről általjában	48
XVII. Emporalis helyek	49

- XVIII. Kubinyi Ágoston V. Notáriusnak Vidéfalván lévő Római, Görög és Barbarus Pénzek' Gyűjteménye (Numismatica) 51
- XIX. Madár tojások' Gyűjteménye (Ovologia) Vidéfalván 53
- XX. Kubinyi Ágoston Pilényben lévő Kőek-Gyűjteménye (Mineralogia) 54
- XXI. Kubinyi András T. Biró Úrnak Pénz-Gyűjteménye, (Numismatica) Vidéfalván 56
- XXII. Kubinyi András T. Biró Úrnak Könyv-Gyűjteménye, Könyvtárja (Bibliotheca) Vidéfalván 58
- XXIII. A' különösségekről és ritkaságokról egybefoglalva 59
-